

ביאה ריקנית וקטורת חסרה*

א

נאמר בתחילת סדר עבודת יום הכיפורים שבפרשת אחרי מות: "ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת אל פני הכפרת אשר על הארץ ולא ימות כי בענן אראה על הכפרת" (ויקרא ט"ז, ב). חכמים למדו מלשון "ואל יבא בכל עת אל הקדש... ולא ימות", שאסור לבוא אל הקודש ביאה ריקנית, שלא לצורך עבודה, ואם עבר ובא, הרי הוא לוקה וגם חייב מיתה בידי שמים.¹

עוד למדו חכמים מלשון "כי בענן אראה על הכפרת" שהקטורת המובאת אל קודש הקודשים חייבת לכלול את העשב הקרוי "מעלה עשן", כדי שענן הקטורת יהא "מיתמר ועולה כמקל" (בבלי יומא נג ע"א). אלא שאין זה ודאי, אם הלאו והמיתה שבפסוק זה אמורים גם לעניין זה, שהרי אפשר שאין כאן אלא לאו הבא מכלל עשה: "כי בענן אראה" - ולא בקטורת שאין בה ענן. אולם אין לשאלה זו השלכה מעשית, שהרי על כל פנים שמענו מכאן שקטורת שאין בה "מעלה עשן" היא קטורת פסולה; ומאליו מובן, שאם בא אל הקודש עם הקטורת הזאת הרי הוא לוקה וגם חייב מיתה בידי שמים, שהרי כבר בא אל הקודש ביאה ריקנית, שלא לצורך עבודה כשרה.

ענן הקטורת נזכר גם בהמשך הפרשה, כאשר הכתוב דן בעצם הקטרת הקטורת: "ונתן את הקטרת על האש לפני ה' וכסה ענן הקטרת את הכפרת אשר על העדות ולא ימות" (ט"ז, יג). כאן כבר מפורש בגופו של הכתוב, שהוא חייב

*. דנתי בנושא זה במאמר 'ביאה ריקנית', מחקרי תלמוד ב, קובץ מחקרים בתלמוד ובתחומים גובלים מוקדש לזכרו של פרופ' אליעזר שמשון רוזנטל (עורכים: מ' בר-אשר וד' רוזנטל), ירושלים תשנ"ג, עמ' 127-150. אולם רוב הדברים הכתובים כאן לא נתבארו שם, ולא בא המאמר הזה אלא בשביל מה שנתחדש בו.

1. ראה תורת כוהנים אחרי מות, פרשתא א, הל' י; מהד' ויס פ ע"א; בבלי מנחות כז ע"ב; וראה גם רמב"ם הל' ביאת מקדש פ"ב הל' ב-ד.

מיתה בידי שמים אם לא נתן "מעלה עשן" בקטורת. ונראה מדברי המפרשים,² שהוא חייב מיתה על עצם המעשה של הקטרת קטורת שאין בה "מעלה עשן". אלא שאין הוא לוקה על ההקטרה הזאת, שהרי אין כאן אלא לאו הבא מכלל עשה: "ונתן את הקטרת על האש... וכסה ענן הקטרת" - ואל ייתן קטורת שאיננה מעלה עשן.

נמצאנו למדים מכל זה, ששתי העבירות התלויות בקטורת שאין בה "מעלה עשן" שונות זו מזו בחומרתן: אם בא אל הקודש עם הקטורת הזאת, הרי הוא לוקה וגם חייב מיתה בידי שמים; ואם הקטיר את הקטורת הזאת, הרי הוא חייב מיתה בידי שמים, אך איננו לוקה. ודומה שהבדל זה טעון הסבר, שהרי אלו הן שתי עבירות הנעשות על ידי מעשה גמור, ולפיכך היינו יכולים לצפות שהתורה תאסור את שתיהן בלאו וילקה על שתיהן.

שני הפסוקים המזכירים את הענן נדרשים בברייתא המובאת בתלמוד (שם):³

מה תלמוד לומר 'כי בענן אראה על הכפרת' מלמד שנותן בה מעלה עשן, ומניין שנותן בה מעלה עשן שנאמר 'וכסה ענן הקטרת את הכפרת', הא לא נתן בה מעלה עשן או שחסר אחת מכל סמניה⁴ חייב מיתה.

ועל כך שואל התלמוד: "ותיפוק ליה דקא מעייל ביאה ריקנית" - הוה אומר, התורה לא הייתה צריכה להשמיענו, שהוא חייב מיתה על הקטרת הקטורת החסרה, שהרי כבר נתחייב מיתה משום ביאה ריקנית. ושני תירווצים ניתנו לקושיה זאת: לדברי רב ששת, "הכא במאי עסקינן כגון ששגג בביאה והזיד בהקטרה"; ולדברי רב אשי, "כגון דעייל שתי הקטרות אחת שלימה ואחת חסירה, אביאה לא מיחייב דהא עייל ליה שלימה, אהקטרה מיחייב דקא מקטר קטורת חסירה". בשתי האוקימתות האלה הוא נתחייב מיתה על הקטרת הקטורת החסרה, ואף על פי כן לא נתחייב מיתה על ביאה ריקנית, משום ששגג באיסור ביאה ריקנית או משום שהביא גם קטורת שלמה בצד הקטורת החסרה, ושוב אין ביאתו שלא לצורך.

אולם קשה להבין את עצם הקושיה, שהיא נקודת המוצא של כל הדיון הזה. שכן קושיה כגון זו נשאלת בדרך כלל רק כאשר אדם מתחייב שתי מיתות על מעשה אחד.⁵ ואילו כאן מדובר באדם העושה שני מעשים זה אחר זה: תחילה בא

2. המפורטים להלן, הערה 11.

3. מקורה בתורת כוהנים שם פרק ג יא; מהד' ויס פא ע"א.

4. דבר זה נלמד, לדעת רש"י, מלשון "הקטרת": "שלימה ולא חסירה" (שם ד"ה או שחיסר).

5. כך, לדוגמה, שואל בעל שאגת אריה (סימן עא), שהתורה לא הייתה צריכה להשמיענו שהוא חייב מיתה על הקטרת קטורת חסרה, שהרי בלאו הכי הוא חייב כרת על אותה הקטרה משום הבערה ביום הכיפורים.

אל הקודש עם קטורת חסרה, ואחר כך גם הקטיר אותה. ולפיכך יכולה התורה
ללמדנו, שהוא חייב מיתה על כל אחד משני המעשים האלה.⁶

ב

ליישוב השאלות האלה נדון תחילה בפשוטו של המקרא, הפותח את סדר עבודת
יום הכיפורים: "ואל יבא בכל עת אל הקדש... ולא ימות כי בענן אָרָאה על הכפֹּרֶת".
ברור, שהענן הנזכר כאן איננו - על פי פשוטו - ענן הקטורת, אלא ענן כבוד ה'. וזו
היא אפוא כוונת הכתוב: הואיל וה' נראה בענן על הכפֹּרֶת, אסור לו לאהרן לבוא
אל הקודש "בכל עת", אלא רק "בזאת" - בקרבנות המפורשים בהמשך. קרבנות
אלה כוללים את הקטורת ואת החטאות הפנימיות: פרו של אהרן ושעיר העם. אלא
שלעניין זה יש להבדיל בין אהרן הכהן ובין הכוהנים הגדולים שבאו אחריו. נדון
תחילה בקרבנו של אהרן.

אהרן הכהן היה רשאי לבוא אל הקודש כל אימת שירצה, ובלבד שיבוא
"בזאת".⁷ אולם אין זה מתקבל על הדעת שאהרן יבוא תמיד עם דם הפר והשעיר,
שכן הזאת הדמים האלה באה לכפר על טומאת מקדש וקודשיו, וזמנה של הכפרה
הזאת היא רק "אחת בשנה", ביום הכיפורים. משום כך עלינו לומר, שאהרן עצמו
היה בא אל הקודש עם הקטורת בלבד.⁸ קטורת זו שהובאה לפניי ולפנים איננה
דומה לקטורת שהובאה בכל יום אל מזבח הזהב שבהיכל. הקטורת של ההיכל באה
לכפרה או לריח ניחוח; ואילו הקטורת שהובאה אל קודש הקודשים באה כדי
שעננה יכסה את ענן כבוד ה', ואהרן לא יוכל לזון את עיניו במראה השכינה. דבר
זה מפורש בפסוק המתאר את ההקטרה: "ונתן את הקטרת על האש לפני ה' וכסה
ענן הקטרת את הכפֹּרֶת אשר על העדות ולא ימות". משמעות זו של הקטורת כבר
מפורשת בפסוק הדין בכניסה אל הקודש. אילו באה הקטורת רק לכפרה או לריח
ניחוח, לא היה הכתוב זקוק לומר שה' נראה "בענן" על הכפֹּרֶת, אלא די היה
שיזכיר את עצם העובדה שה' שוכן שם על הכפֹּרֶת, ולפיכך אסור לאהרן לבוא
שמה בכל עת, אלא רק לצורך הקטרת הקטורת. והואיל והכתוב הזכיר גם את
הענן, הרי מוכח מכאן, שזו כוונת הכתוב: מותר לאהרן לבוא לשם רק עם קטורת
המעלה עשן, כדי שעננה יכסה את ענן כבוד ה'.

6. ויש לכך גם נפקא מינה לדינא - כגון שחזר בתשובה אחרי הביאה או שהיה שוטה או אנוס
בשעת ביאה ואחר כך חזר לדעתו ולרצונו.
7. דבר זה כבר הוכח על ידי הגר"א, שדבריו הובאו בסוף ספר חכמת אדם.
8. ראה עוד על כל זה בספרי, פרקי מועדות, ירושלים תשמ"ו, פרק כג.

על פי הדברים האלה נוכל להבין את מדרש החכמים בברייתא שהובאה לעיל: "כי בענן אראה על הכפרת - מלמד שנותן בה מעלה עשן". מדרש זה לא בא להוציא את הפסוק ממשוטו, כאילו נאמר בו: אל יבוא אל הקודש אלא עם ענן הקטורת. אלא הוא בא רק לומר, שלשון "כי בענן" מוכיח שהקטורת לא באה אלא כדי שעננה יכסה את ענן כבוד ה'; ומכאן "שנותן בה מעלה עשן". וזה הוא בלא ספק פשוטו של מקרא זה.

ועל פי הדברים האלה נבאר עתה את היחס שבין שני הפסוקים המזכירים "ענן" בפרשה זו. הפסוק הראשון דן בשעת כניסה, והוא אוסר על אהרן לבוא אל הקודש בלי קטורת שיש בה "מעלה עשן"; שאם יעבור על האיסור הזה, כבר יביא לידי כך שישהה בקודש בלא ענן המכסה את הענן ויתחייב מיתה בידי שמים. כנגד זה הפסוק השני דן בשעת הקטרה. הוא יוצא מתוך ההנחה, שאהרן בא אל הקודש כדין, עם קטורת שיש בה "מעלה עשן"; והרי הוא מצווה על אהרן להקטיר את הקטורת הזאת; שאם לא יעשה כן, כבר ישהה בקודש בלא ענן המכסה את הענן, ויתחייב מיתה בידי שמים.⁹

ועל פי זה כבר מובן ההבדל שבין שני הפסוקים האלה לעניין חיוב מלקות. הפסוק הראשון אוסר על אהרן להיכנס בלי קטורת שתעלה עשן; ולפיכך אם עבר ונכנס הרי הוא לוקה, שהרי עבר עברה על ידי מעשה. כנגד זה הפסוק השני רק מצווה על אהרן להקטיר קטורת שתעלה עשן; ולפיכך אם עבר ולא הקטיר איננו לוקה; שהרי רק נמנע מלקיים מצווה, אך לא עבר עברה על ידי מעשה.

ג

כבר אמרנו לעיל, שחכמים דרשו מלשון "ואל יבא בכל עת אל הקדש" שאסור לבוא אל הקודש ביאה ריקנית, שלא לצורך עבודה. אולם נראה שחכמים לא אמרו את ההלכה הזאת ביחס לאהרן עצמו. שהרי אהרן לא בא אל הקודש כדי לעבוד שם עבודה, אלא הוא בא כדי להתבודד עם השכינה, לחזות בנועם ה' ולבקר בדביר קודשו. ואף על פי שהוא היה חייב להקטיר קטורת בשעת בואו, הרי לא זו הייתה מטרת בואו. כי הוא לא בא אל הקודש כדי להקטיר שם קטורת, אלא היפוכו של דבר: הוא הקטיר את הקטורת כדי שיהיה רשאי לבוא לשם. ואילו מטרת בואו

9. מיתה בידי שמים הנזכרת כאן שונה ממיתה בידי שמים שבשאר מקומות - כגון זר שאכל תרומה. שכן שם המיתה היא בבחינת עונש על העברה, ואילו כאן המיתה היא תוצאה 'טבעית' של העובדה שהוא ראה את ענן כבוד ה'. ומקרא מלא הוא אומר: "כי לא יראני האדם וחי" (שמות ל"ג, כ); וכן אמר מנוח: "מות נמות כי אלהים ראינו" (שופטים י"ג, כג).

הייתה תפילה והתבודדות עם ה'; ואין לך ביאה ריקנית יותר מזו. ולא עוד, אלא הדעת נותנת שאחרי שהקטיר את הקטורת שוב לא הייתה כל הגבלה לבואו אל הקודש, והותרה לו מעתה גם כניסה שנייה ושלישית, כל עוד היה ענן הקטורת מכסה את הכפורת. ואותן כניסות כבר היו ביאות ריקניות לכל דבר: לא רק שלא באו לצורך עבודה, אלא שום עבודה לא נעשתה במסגרתן.

אולם כל הדברים האלה אמורים רק באהרן הכהן. הלכה אחרת נהגה לדורות, בכוהנים הגדולים שבאו לאחר מכן. כוהנים אלה היו רשאים לבוא אל הקודש רק ביום הכיפורים, ודבר זה מפורש בסוף הפרשה. והואיל וביום הכיפורים כבר הגיעה העת לכפר על טומאת מקדש וקודשיו, כבר אפשר לקיים את האמור בפסוק הראשון ככתבו וכלשונו: אסור לכוהן לבוא אל הקודש "בכל עת", אלא רק "בזאת" - בכל הקרבנות המפורשים שם בהמשך; הווה אומר: רק בחסות ענן הקטורת המכסה את ענן כבוד ה', ורק לצורך הזאת דם הפר והשעיר. ושני התנאים האלה נתקיימו במלואם בכל ארבע כניסותיו של הכהן אל הקודש. בכניסה הראשונה הוא הקטיר את הקטורת; אך כל עצמו לא הקטיר שם את הקטורת אלא כדי שיוכל להזות אחר כך את דם הפר והשעיר בחסות ענן הקטורת. בשלוש כניסותיו האחרונות הוא בא בחסות ענן הקטורת כדי להזות שם את דם הפר והשעיר או כדי לסלק את הכלים שהובאו לשם לצורך העבודה.

ונמצינו למדים מכל זה, שאותה הלכה האוסרת ביאה ריקנית אל הקודש איננה נלמדת רק ממדרש חכמים, אלא היא עולה מאליה מתוך פשוטו של המקרא. שהרי כך נאמר כאן בפירוש במסגרת ההלכה הנוהגת לדורות: אסור לכוהן לבוא אל הקודש "בכל עת", אלא רק "בזאת": לצורך הזאת דם הפר והשעיר, היכולה להתקיים רק אם קדמה הקטרת הקטורת.

ועל פי זה נבאר עתה את היחס שבין שני הפסוקים המזכירים "ענן" - כמות שהם מתפרשים לדורות. הפסוק הראשון דן בשעת כניסה; והוא אוסר על הכהן לבוא אל הקודש בלא קטורת ושלא לצורך עבודה. ואם עבר על האיסור הזה, כגון שנכנס בפעם הראשונה בלי קטורת - או עם קטורת שאין בה "מעלה עשן" - הרי הוא לוקה וגם חייב מיתה בידי שמים; שהרי בא אל הקודש שלא לצורך עבודה כשורה - ונוסף על כך גם גרם שישהה בקודש בלא ענן המכסה את הענן. וכן הדין גם אם בא בפעם השנייה בלי דם; גם במקרה זה הוא לוקה וחייב מיתה בידי שמים; ואף על פי שעדיין היה שם ענן המכסה את הענן - הרי בא שלא לצורך עבודה. כנגד זה הפסוק השני דן בשעת הקטרה. הוא יוצא מן ההנחה, שהכהן בא אל הקודש כדין - עם קטורת שיש בה "מעלה עשן"; והכהן מצווה עתה להקטיר את הקטורת הזאת. ואם יבטל את המצווה הזאת ולא יקטיר את הקטורת, יתחייב

מיתה בידי שמים; שהרי כבר גרם שישה בקודש בלא ענן המכסה את הענן. אך אין הוא לוקה, שהרי רק נמנע מלקיים מצווה, אך לא עבר עברה על ידי מעשה.

ד

ועל פי הדברים האלה נבאר עתה את השקלא וטריא של התלמוד, שהובאה לעיל. הגמרא שואלת שם בתחילת הדיון "ותיפוק ליה דקא מעייל ביאה ריקנית" - הווה אומר: הפסוק השני לא היה צריך להשמיענו חיוב מיתה, שהרי בלאו הכי הוא חייב משום ביאה ריקנית. אולם קושיה זו איננה מכוונת כלפי הכתוב; שהרי הפסוק השני עוסק בכוהן שבא אל הקודש עם קטורת שלמה, ונמצא שלא עבר מעולם על איסור ביאה ריקנית; ולפיכך חייב הכתוב להשמיענו, שהוא יתחייב מיתה אם לא יקטיר את הקטורת הזאת. אלא קושיית הגמרא היא על הברייתא. הברייתא דורשת שם את שני הפסוקים המזכירים ענן, והיא לומדת מהם ש"אם לא נתן בה מעלה עשן או שחסר אחת מכל סמניה חייב מיתה" - לא רק בשעת ביאה - אלא גם בשעת הקטרה. אולם חיוב המיתה על שעת הקטרה לא נאמר בברייתא על אדם שהביא קטורת שלמה ונמנע מלהקטיר אותה; שהרי אדם זה לא נתחייב משום שלא נתן "מעלה עשן" בקטורת, אלא משום שלא הקטיר את הקטורת השלמה שהביא. אלא חיוב המיתה נאמר בברייתא על אדם, שהקטיר קטורת שאין בה "מעלה עשן"; שרק זה נתחייב מיתה על שלא נתן "מעלה עשן" בקטורת שהקטיר; שאילו נתן בה "מעלה עשן", לא היה מתחייב מיתה. ועל כך שואלת הגמרא, שאדם זה לא נתחייב מיתה בשעת הקטרה; שהרי באותה שעה לא הייתה בידו קטורת כשרה שהיה יכול להקטיר אותה; אלא הוא נתחייב מיתה בשעת ביאה, משום שגרם - בעצם ביאתו אל הקודש בלי קטורת שלמה - שלא יוכל אחר כך לקיים את מצוות ההקטרה, אשר ביטולה יחייב אותו מיתה בידי שמים. אך על שעת ביאה הוא כבר נתחייב מיתה משום ביאה ריקנית; ושוב אין טעם לחייב אותו מיתה גם על שגרם בביאה זו לבטל מצווה בשעת הקטרה. והוא הדבר, שהגמרא שואלת: "ותיפוק ליה דקא מעייל ביאה ריקנית".

על כך משיב רב ששת, שחיוב המיתה על שעת הקטרה נאמר בברייתא על אדם שלא הכיר את הפסוק הראשון הדין בשעת ביאה, אלא רק את הפסוק השני הדין בשעת הקטרה. אדם זה איננו יכול להתחייב כלום על עצם ביאתו אל הקודש בלי קטורת שיש בה "מעלה עשן"; הוא יכול להתחייב רק משום שגרם בביאה זו, שלא יוכל אחר כך להקטיר קטורת שיש בה "מעלה עשן". על אדם זה אומרת הברייתא, שהוא חייב מיתה על שעת הקטרה, משום שלא נתן "מעלה עשן" בקטורת שהביא;

שאילו נתן בה "מעלה עשן", לא היה גורם בשעת ביאה שלא יוכל להקטיר קטורת שיש בה "מעלה עשן" ויתחייב מיתה על שעת הקטרה.

תשובה אחרת ניתנה בידי רב אשי. לדעתו, חיוב המיתה על שעת הקטרה נאמר בברייתא על אדם שבא אל הקודש עם שתי הקטרות - אחת שלמה ואחת חסרה - אך הקטיר שם רק את החסרה, ולא את השלמה. אדם זה לא נתחייב כלום על שעת ביאה, שהרי בא עם קטורת שלמה; אך הוא חייב על שעת הקטרה, שהרי הקטיר רק את החסרה, ולא את השלמה. עליו אומרת הברייתא, שהוא חייב מיתה, משום שלא נתן "מעלה עשן" בקטורת שהקטיר; שאילו נתן בה "מעלה עשן", כבר היה נפטר מחיוב המיתה בעצם הקטרת הקטורת הזאת.

וראוי לדקדק כאן בלשונו של רב אשי. שהרי ברור מכל מה שנתבאר כאן, שאין הכוונה חייב מיתה על עצם הקטרת הקטורת החסרה, אלא משום שנמנע מלהקטיר את הקטורת השלמה. אף על פי כן לא היה רב אשי יכול לומר כאן, שהוא חייב מיתה על שלא הקטיר את הקטורת השלמה. שהרי כל עצמו לא בא אלא לתרץ את לשון הברייתא, התולה את חיוב המיתה בכך שהוא "לא נתן בה מעלה עשן". אולם חסרון "מעלה עשן" לא גרם חיוב מיתה, כאשר נמנע מלהקטיר את הקטורת השלמה - אלא דווקא כאשר הקטיר את הקטורת החסרה; שאילו היה שם "מעלה עשן", לא היה חייב מיתה.

וזה הוא אפוא הכלל העולה מכל הדברים האלה: אין אדם חייב מיתה על עצם המעשה של ביאה עם קטורת שאין בה "מעלה עשן", אלא הוא חייב מיתה אם בא אל הקודש בלי קטורת שיש בה "מעלה עשן". ויש בכלל זה גם שהוא חייב מיתה אם בא רק עם קטורת שאין בה "מעלה עשן"; שהרי גם במקרה זה הוא לא בא עם קטורת שיש בה "מעלה עשן". כנגד זה אם בא עם שתי הקטרות, שרק אחת מהן יש בה "מעלה עשן", אין הוא חייב כלום; שהרי על כל פנים בא עם קטורת שיש בה "מעלה עשן".

וכן הדבר גם לעניין הקטרה; אין הוא חייב על עצם המעשה של הקטרת קטורת שאין בה "מעלה עשן", אלא הוא חייב אם נמנע מלהקטיר קטורת שיש בה "מעלה עשן"; ויש בכלל זה גם שהוא חייב אם הקטיר רק קטורת שאין בה "מעלה עשן", שהרי גם במקרה זה הוא לא הקטיר קטורת שיש בה "מעלה עשן". כנגד זה אם הקטיר שתי הקטרות, שרק אחת מהן יש בה "מעלה עשן" אין הוא חייב כלום - שהרי על כל פנים הקטיר קטורת שיש בה "מעלה עשן".

ה

אולם כל התפיסה הזאת מקובלת על המפרשים רק לעניין הביאה, ¹⁰ ולא לעניין ההקטרה. שכן ברור מדבריהם, שהחיוב שנאמר בהקטרה תלוי רק בעצם מעשה ההקטרה. ¹¹ משום כך אם הקטיר קטורת שאין בה "מעלה עשן", הוא חייב מיתה - אפילו הקטיר יחד עמה גם קטורת שיש בה "מעלה עשן". כנגד זה אם לא הקטיר קטורת כלל, הוא רק ביטל מצוות עשה, אך אין הוא חייב מיתה.

אולם קשה מאוד להבין, על שום מה אמרו המפרשים את הדברים האלה. שכן פשוטו של המקרא מורה בלא ספק שהוא חייב מיתה משום שנמנע מלהקטיר קטורת שלמה - ולא משום שהקטיר בפועל קטורת חסרה. וגם טעם ההלכה איננו מובן לפי השיטה הזאת. שכן אפשר להבין, שהוא חייב מיתה על שנמנע מלהקטיר קטורת, ועל ידי כך כבר גרם שהוא ישהה בקודש בלא ענן המכסה את הענן. כנגד זה קשה מאוד להבין, שהוא חייב מיתה על שהקטיר בפועל קטורת חסרה; שהרי לא מצאנו במקום אחר שחייבים מיתה על הקרבת קרבן שחסר אחד ממרכיביו. וגם אין זה מובן על שום מה יש לאו גמור על ביאה בלי קטורת, ויש רק לאו הבא מכלל עשה על הקטרת קטורת חסרה - אף על פי שגם הביאה וגם ההקטרה הם מעשים, שאפשר היה לאסור אותם במצוות לא תעשה.

נוסף על כך גם קושיית התלמוד "ותיפוק ליה דקא מעייל ביאה ריקנית" איננה מובנת לפי השיטה הזאת. שהרי הברייתא דנה באדם שהביא והקטיר קטורת

10. יוצא מכללם הר"י פערלא בפירושו לספר המצוות של רס"ג, עונש נז, הדורש "אל יבא" במשמעות "אל יביא", ונראה מדבריו, שעצם הבאת קטורת חסרה אל הקודש מחייבת מיתה. אולם מדרש "אל יבא - אל יביא" הוא מדרש שאין לו מקור בתלמוד.

11. השיטה שהתורה אסרה את עצם מעשה ההקטרה של קטורת חסרה עולה מדברי הריטב"א יומא שם, ד"ה כגון ששגג בביאה והזיד בהקטרה; תוספות ישנים שם, ד"ה ותיפוק לי דקא מעייל ביאה ריקנית; שו"ת אבני נזר אורח חיים כא, ז; קהלות יעקב חלק ב, סימן טו; והיא מונחת ביסוד דבריהם של כל אלה האומרים שחיוב המיתה על קטורת חסרה נוהג גם בקטורת של כל יום: ר"א ור"ח בשם בה"ג (ראה בית יוסף לטור אורח חיים סי' קלג, ד"ה כתב רבינו הגדול מהר"א ז"ל), פרי חדש שם, משנה למלך להל' כלי המקדש פ"ב ה"ח. שהרי בהיכל אין אדם יכול להתחייב מיתה לא משום ביאה ריקנית ולא משום שנמנע מלהקטיר קטורת שלמה - אלא רק משום שהקטיר בפועל קטורת חסרה. ושיטה זו עולה מאליה גם מדבריו של בעל אבן האזל שם, המביא ראיות שאין חייבים מיתה על קטורת חסרה בהיכל; שאילו היה סבור שהחיוב על הקטרת קטורת חסרה תלוי רק בכך שהוא נמנע מלהקטיר קטורת שלמה, לא היה זקוק להביא ראיות לדבריו, שהרי חיוב זה איננו יכול להיות נוהג בהיכל כלל. וראה גם שאגת אריה, סימן עא, ופירוש הר"י פערלא לספר המצוות של רס"ג, עונש נז, שנראה מדבריהם כאילו החיוב על קטורת חסרה נאמר רק על שעת ביאה, ולא על שעת הקטרה. דברים אלה צריכים עיון, ואכמ"ל.

חסרה. ולפי השיטה הזאת, הוא יכול להתחייב תחילה משום ביאה ריקנית ואחר כך גם משום הקטרת קטורת חסרה. כנגד זה הקושיה מובנת יפה לפי השיטה שנתבארה כאן. שכן לפי השיטה הזאת אין הוא יכול להתחייב בשעת הקטרה על שנמנע מלהקטיר קטורת שלמה - שהרי באותה שעה לא הייתה בידיו קטורת שהיה יכול להקטיר אותה; אלא הוא יכול להתחייב רק על מה שגרם בשעת ביאה. אך על שעת ביאה הוא כבר נתחייב משום ביאה ריקנית. וכל זה כבר נתבאר לעיל.

נמצא, שכל התפיסה הזאת של המפרשים איננה מתיישבת יפה לא עם האמור בתורה שבכתב ולא עם העולה מן התורה שבעל פה. ולפיכך חובה עלינו לנסות להבין, איך עלתה על הדעת כלל.

אפשר, שהמפרשים הושפעו כאן מלשונו של רב אשי "אהקטרה מיחייב דקא מקטר קטורת חסירה"; שהרי נראה ממשמע הלשון הזה, שהוא חייב על עצם מעשה ההקטרה. ואילו הפירוש שהצענו לעיל ללשון הזה לא נתקבל, כנראה, על דעתם.

אולם נראה, שאפשר להסביר את שיטת המפרשים גם בדרך אחרת. שהרי אפשר, שפירוש ההלכה הנוגעת להקטרה הושפע כאן מפירוש ההלכה הנוגעת לביאה. שכן במסגרת ההלכה שנאמרה לשעתה, בזמן אהרן הכהן, היה הדבר ברור ששני החיובים שנאמרו בשעת ביאה ובשעת הקטרה נובעים מטעם אחד. אם בא אל הקודש בלי קטורת שלמה הוא חייב מיתה - משום שישהה בקודש בלי ענן המכסה את הענן. וגם אם בא אל הקודש עם קטורת שלמה, אך נמנע מלהקטיר אותה, הרי הוא חייב מיתה משום שישהה בקודש בלי ענן המכסה את הענן. אולם דבר זה נתעמעם במסגרת ההלכה שנאמרה לדורות. שכן במסגרת ההלכה הזאת הוא חייב על ביאה בלי קטורת - לא רק משום שהיא תגרום לשהייה בקודש בלי ענן המכסה את הענן - אלא גם משום שזו היא ביאה ריקנית. וצירוף שני הגורמים האלה של חיוב המיתה כבר הביא לידי ביטולו של אחד מהם. שהרי שני הגורמים האלה אינם שקולים, אלא אחד מהם בטל בחברו; שכן כל ביאה שתגרום לשהייה בלי ענן המכסה את הענן היא מאליה גם ביאה ריקנית; כנגד זה לא כל ביאה ריקנית גם תגרום לשהייה בלי ענן המכסה את הענן. תדע שכן, שהרי אם נכנס בפעם הראשונה בלי קטורת הוא חייב גם משום שישהה שם בלי ענן של קטורת, וגם משום שבא ביאה ריקנית.¹² כנגד זה אם בא בפעם השנייה בלי דם הוא חייב רק משום ביאה ריקנית. ודבר זה הביא מאליו לידי כך, שכבר נשתכח כל החיוב על ביאה הגורמת לשהייה בלי ענן המכסה את הענן, ונשאר בתודעה רק החיוב על

12. הדברים אמורים גם אם בא בפעם הראשונה רק עם דם בלבד; שהרי הזאת דם שלא קדמה לה קטורת היא פסולה מצד ההלכה של "חוקה".

ביאה ריקנית. וכתוצאה מכך כבר נשתכח גם טעמו של החיוב התלוי בהקטרה. שוב לא זכרו, שהחיוב תלוי בכך שהוא ישהה בקודש בלי ענן המכסה את הענן, אלא אמרו שזהו חיוב בלי טעם ובלי הסבר - כמוהו כחיוב על ביאה ריקנית. והואיל ונאמר בפירוש בברייתא, שהוא חייב על ביאה עם קטורת חסרה וגם על הקטרת קטורת חסרה, כבר השוו את שני החיובים האלה; וכשם שהחיוב על הביאה תלוי בעצם מעשה הביאה, כן גם החיוב על ההקטרה תלוי בעצם מעשה ההקטרה.¹³

ו

כל התפיסה שהוצעה כאן - כולל גם הפירוש של סוגיית התלמוד - תלויים בהנחה שהחיוב על ביאה ריקנית נקבע סופית בשעת ביאה; ולפיכך אם בא אל הקודש עם קטורת שלמה ונמנע אחר כך מלהקטיר אותה, אין הוא חייב למפרע משום ביאה ריקנית,¹⁴ אלא הוא יכול להתחייב רק משום שנמנע עתה מלהקטיר את הקטורת - והוא הסבר הכתוב בפסוק השני, הדין בהקטרה. אולם יש לפחות אחד מגדולי הראשונים¹⁵ החולק בפירוש על ההנחה הזאת, ולדעתו אדם זה חייב משום ביאה ריקנית, שהרי כבר הוברר למפרע שהוא בא שלא לצורך עבודה. ולשיטה זו שוב אי אפשר לומר, שהפסוק השני בא לחייב את הכוהן מיתה משום שנמנע מלהקטיר את הקטורת; שהרי על כך הוא כבר חייב משום ביאה ריקנית. אלא על כורחנו אנחנו אומרים שהפסוק השני בא לחייב מיתה על עצם המעשה של הקטרת הקטורת החסרה.

אולם עצם השיטה הזאת - שהחיוב על ביאה ריקנית יכול לחול למפרע - איננה מתיישבת יפה עם משמע לשונו של רב אשי: "אביאה לא מיחייב דהא עייל ליה שלימה, אהקטרה מיחייב דקא מקטיר קטורת חסירה". שהרי יש כאן הבחנה ברורה בין השלמה שרק הביא אותה ובין החסרה שגם הקטיר אותה. ומכאן, שהוא נפטר מביאה ריקנית מיד אחרי שהביא את הקטורת השלמה - אפילו לא הקטיר אותה

13. ההשוואה איננה עולה יפה. שהרי חייבים גם על ביאה בלי קטורת - כנגד זה לא תיתכן הקטרה בלי קטורת. נוסף על כך אין חייבים על ביאה עם שתי קטורות, שרק אחת מהן יש בה "מעלה עשן". כנגד זה חייבים - לשיטה זו - על הקטרת שתי קטורות, שרק אחת יש בה "מעלה עשן". ומסיבה שאין צורך לדון בה כאן, לא שמו לב להבדלים האלה.

14. זו גם דעת בעל משנה למלך בסוף דבריו להלכות ביאת המקדש, פ"ג, הל' יט. וכך נאמר גם בשו"ת אבני נזר אורח חיים כא, ז - "לולי דברי הריטב"א".

15. הריטב"א בפירושו לאוקימתא של רב אשי. ואם זו היא גם דעת שאר כל המפרשים, שהובאו בהערה 11, כבר הוסברה שיטתם. יוצא מכלל זה רק בעל אבני נזר, החולק בפירוש על דעה זו - "לולי דברי הריטב"א" - ואף על פי כן נראה מדבריו, שהחיוב על הקטרת קטורת חסרה תלוי בעצם ההקטרה.

אחר כך. ולפיכך מי שסבור, שבמקרה זה הוא חייב למפרע על ביאה ריקנית, נאלץ לפרש את דברי רב אשי שלא כמשמעם: כוונתו לומר, שהוא הביא והקטיר גם את הקטורת השלמה וגם את הקטורת החסרה.¹⁶ ולפיכך כבר נפטר מביאה ריקנית, אך עדיין הוא חייב משום הקטרת קטורת חסרה. ואין ספק שפירוש זה איננו מרווח.

והואיל ונראה מכל זה, שהחיוב על ביאה ריקנית איננו חל למפרע, אלא הוא נקבע סופית בשעת ביאה - שוב אין כל מניעה לקבל את התפיסה שהוצעה כאן: הפסוק הראשון מחייב מיתה, אם בא אל הקודש בלי קטורת - או בא רק עם קטורת שאין בה "מעלה עשן"; ואילו הפסוק השני מחייב מיתה, אם בא אל הקודש עם קטורת שלמה, אך נמנע מלהקטיר אותה - או הקטיר במקומה רק קטורת שאין בה "מעלה עשן". ונראה, שרק תפיסה זו מתיישבת יפה עם פשוטו של המקרא וגם עם המשתמע מסוגיית התלמוד.

ז

ונעיר כאן עוד הערה בשולי הדברים האלה. המונח "ביאה ריקנית" נזכר בבבלי יומא נג ע"א, ובזבחים יט ע"ב. ונראה, מהקשר הדברים בזבחים - וכן, כנראה, ביומא - שהכוונה היא לביאה שלא לצורך עבודה: אלא שיכול אדם לתמוה, כיצד נופל לשון ביאה "ריקנית" על ביאה שלא לצורך.

ונראה, ששאלה זו יכולה להתיישב על פי מה שנתבאר כאן. שהרי האיסור של ביאה ריקנית נלמד מלשון "ואל יבא בכל עת אל הקדש" - אלא "בזאת יבא אהרן אל הקדש"; ואין "בזאת" אלא בקרבנות המפורשים בהמשך, שעיקרם הקטורת המובאת בכניסה הראשונה ודם הפר והשעיר המובא בכניסה השנייה והשלישית. ועל פי זה כבר אפשר לנסח כך את ההלכה הכתובה כאן: מותר לכוהן לבוא אל הקודש רק בקטורת או בדם הפר והשעיר; ואם בא בידיים "ריקות" - בלא קטורת ובלא דם - הרי זו ביאה "ריקנית"¹⁷; ועליה אמר הכתוב "ואל יבא בכל עת אל הקדש".

ועל פי הדברים האלה יש לבאר את האמור בתורת כוהנים (אחרי מות פרשה א ח-ט; מהד' ויס פ ע"א):

16. כך אומר הריטב"א בפירוש בביאורו לאוקימתא של רב אשי. ואילו בעל אבני נזר מציע לפרש את דברי רב אשי כמשמעם. והשוה הערות 14, 15.

17. גם הכניסה הרביעית איננה ביאה "ריקנית"; ואף על פי שהוא בא בידיים ריקות, אין הוא יוצא בידיים ריקות.

'ואל יבוא בכל עת' זה יום הכיפורים, 'אל הקדש' לרבות שאר ימות השנה, אמר ר' אלעזר ודין הוא ומה אם על יום שנצטווה לבוא נצטווה שלא לבוא, על יום שלא נצטווה לבוא אינו דין שיצטווה שלא לבוא, ישראל יוכיחו שנצטוו לבוא ברגלים ונצטוו לבוא שלא ריקנים, אבל בשאר ימות השנה שלא נצטוו לבוא לא נצטוו לבוא שלא ריקנים, אף כאן על יום שנצטווה נצטווה, ת"ל 'אל הקדש' לרבות שאר ימות השנה.

התנא ביקש להשוות כאן את איסור "ואל יבא בכל עת" לאיסור "ולא יראו פני ריקם"; וכדרך שהאיסור לבוא "ריקנים" נוהג רק ברגל, כך גם האיסור לבוא בכל עת ינהג רק ביום הכיפורים; והשוואה זו של ביאה "בכל עת" לביאה "ריקנית" נובעת, כנראה, מן העובדה, שגם ביאה "בכל עת" איננה אלא ביאה "ריקנית". והצד השווה שבשתי הביאות האלה, שאדם בא בהן בידיים "ריקות" - בלא הקרבן שנתחייב להביא בשעת בואו.